

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лісового господарства та екології

Кафедра експлуатації лісових ресурсів та
деревообробних технологій

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

РОМАНЧУК СЕРГІЙ ПАВЛОВИЧ

УДК 639.111.14 (477.42)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

БІОТЕХНІЧНІ ЗАХОДИ З ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ
МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ В УМОВАХ ТОВ МРК «СЛУЧ»

ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

205 Лісове господарство

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

кваліфікаційна робота містить результати власних наукових досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело

_____ С.П. Романчук

Керівник роботи

Рибак Василь Оксентійович

доктор сільськогосподарських наук, професор.

Висновок кафедри експлуатації лісових ресурсів та деревообробних технологій за результатами попереднього захисту

Протокол засідання кафедри експлуатації лісових ресурсів та деревообробних технологій

№ ____ від « ____ » _____ 2020 р.

Завідувач кафедри експлуатації лісових ресурсів та деревообробних технологій

к.б.н., доцент _____ Кратюк Олександр Леонідович
« ____ » _____ 2020 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти Романчук Сергій Павлович захистив кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК _____ Білецька Наталія Миколаївна

АНОТАЦІЯ

Романчук С.П. Біотехнічні заходи з підвищення продуктивності мисливських угідь в умовах ТОВ МРК «Случ» Житомирської області – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 205 – лісове господарство. – Поліський національний університет, Житомир, 2019.

У магістерській роботі проведено аналіз досвіду ведення мисливського господарства в умовах ТОВ МРК «Случ». Проаналізовано стан розвитку мисливського господарства за останні 3-5 років та організацію території мисливських угідь. Проведено розрахунки оптимальної чисельності та оптимальної ємності мисливських угідь. Проаналізовано експлуатаційні та біотехнічні заходи у господарстві. Досліджено та проведено характеристику мисливських угідь. Отримано нові дані про особливості функціонування популяцій мисливських тварин в умовах підприємства. Запропоновано рекомендації щодо поліпшення ведення мисливського господарства в умовах ТОВ МРК «Случ».

Ключові слова: мисливські тварини, мисливські угіддя, чисельність, біотехнічні заходи, ТОВ МРК «Случ».

ANNOTATION

Romanchuk S.P. Biotechnical measures for hunting grounds productivity increase in LLC HFC «Sluch» in Zhytomyr region – Qualifying work on the rights of the manuscript.

Qualification work for the master's degree in specialty 205 – Forestry. – Polissia National University, Zhytomyr, 2020.

In the master thesis the analysis of the experience of hunting on the hunting animals in conditions of LLC HFC «Sluch» was conducted. The state of hunting economy development in the past 3-5 years and the organization of the territory of hunting grounds are analyzed. Calculations of optimal number and optimal capacity of hunting grounds are carried out. The operational and biotechnical measures in the economy are analyzed. The characteristics of hunting grounds are investigated and conducted. New data on the features of functioning of the hunting animals population in the conditions of the state enterprise were obtained. Recommendations for improving the hunting economy on the hunting animals in the conditions of LLC HFC «Sluch» are offered.

Key words: hunting animals, hunting grounds, number, biotechnical measures, LLC HFC «Sluch».

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ПРИНЦИПИ ТИПОЛОГІЇ МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ	7
РОЗДІЛ 2. СТИСЛА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРИТОРІЇ ТА ПРИРОДНИХ УМОВ	13
2.1. Місцезнаходження і площа мисливського господарства ТОВ МРК «Случ»	13
2.2. Районування	13
2.3. Природно-кліматичні умови	14
2.4. Організація території господарства	17
РОЗДІЛ 3. ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ	20
3.1. Типологія та бонітування мисливських угідь	20
3.2. Оцінка впливу чинників на стан мисливських тварин в угіддях ТОВ МРК «Случ»	23
3.3. Біотехнічні заходи	24
3.3.1. Проектування обсягів біотехнічних заходів	24
3.3.2. Визначення необхідної кількості кормів та біотехнічних споруд	28
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	33
ДОДАТКИ	38

ВСТУП

Актуальність теми. Маючи здатність до відновлення, поголів'я мисливських тварин невід'ємно від того середовища, в якому воно мешкає, від конкретних природних біогеоценозів, що забезпечують тваринам всі необхідні життєві умови. Цілісним вивченням природних комплексів з розумінням таких природних об'єктів займається сучасне мисливське ландшафтознавство. Тому в типології (класифікації), інвентаризації, картографуванні і оцінці ресурсів мисливських тварин неодмінно повинні використовуватися процедури, вживані по відношенню до природних екосистем. Тим паче, що їх вивчення завжди супроводжується детальним аналізом з наступним картографуванням. Це в свою чергу є невід'ємним елементом розробки системи біотехнічних заходів у мисливських господарствах.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи було вивчення досвіду підвищення продуктивності ведення мисливського господарства шляхом удосконалення біотехнічних заходів в умовах ТОВ «Мисливсько-рибальський клуб «Случ».

Для досягнення поставленої мети передбачалось виконання таких завдань:

1. Виявити особливості проведення біотехнічних заходів на території ТОВ «Мисливсько-рибальський клуб «Случ».
2. Визначити допустимі норми чисельності мисливських тварин на території господарства.
3. Удосконалити систему біотехнічних заходів з підвищення продуктивності мисливських угідь.
4. Розробити заходи з оптимізації умов існування мисливської фауни у регіоні.

Об'єктом досліджень є процес підвищення продуктивності ведення мисливського господарства в умовах ТОВ «МПК «Случ».

Предметом досліджень є біотехнічні заходи.

Методи дослідження: лісівничо-таксаційні, зоологічні, екологічні, статистичні.

Публікації.

Кратюк О.Л., Романчук С.П. Продуктивність мисливських угідь ТОВ «Мисливсько-рибальський клуб «Случ». *Наукові читання – 2020.* – Житомир: Житомирський національний агроекологічний університет, 2020. – С. 46-47.

Романчук С.П. Біотехнічні заходи з підвищення продуктивності мисливських угідь для кабана дикого в умовах ТОВ «Мисливсько-рибальський клуб «Случ». *Перспективи розвитку лісового та садово-паркового господарства:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. (м. Умань, 20-21 жовтня 2020 р.). Умань, 2020. С. 90-92.

Романчук С.П. Оцінка впливу різноманітних чинників на стан популяцій мисливських тварин в угіддях ТОВ «Мисливсько-рибальський клуб «Случ». *Проблеми ведення та експлуатації лісових і мисливських ресурсів:* матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої пам'яті професора А.І. Гузія. (Житомир, 25 вересня 2020 р.). Житомир, 2020. С. 147-148

Практичне значення. Висновки автора можуть бути використані для підвищення ефективності ведення мисливського господарства в умовах ТОВ «МРК «СЛУЧ».

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота викладена на 37 сторінках друкованого тексту і складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків

РОЗДІЛ 1

ПРИНЦИПИ ТИПОЛОГІЇ МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ

Підвищення продуктивності мисливських угідь біотехнічними методами є неминучим наслідком адекватної оцінки якості мисливських угідь. Від концептуальних підходів до типології мисливських угідь залежить стратегія і тактика біотехнічної діяльності господарства [2, 3, 5]. Для переважної більшості господарств важливим завданням є охорона збереження та відтворення мисливської фауни у контексті комплексного ведення лісового і мисливського господарства [4, 38, 43]. Зокрема значно розвинули застосування ландшафтознавства в мисливствознавстві наукові роботи В.А. Кузякіна, в яких були сформульовані основні принципи і поняття еколого-географічної концепції мисливського ресурсознавства [12, 13]. З підходом до класифікації мисливських угідь «від території» і в рамках концепції виділення мисливських угідь для усього комплексу мисливських тварин, що мешкають на території.

Проблема класифікації мисливських угідь залишається однією з найактуальніших у мисливствознавстві. Черговим завданням теорії впорядкування мисливських угідь є складання науково-обґрунтованої класифікації і якісної оцінки мисливських угідь в межах окремих зоогеографічних районів. Про принципи і методи класифікації єдиної думки поки не існує, але усі вони вкладаються в рамки трьох підходів: «від території», «від господарства», «від виду» [12]. Перший досвід застосування підходу «від території» належить Данилову Д.Н., що розробив фітоценотичну класифікацію мисливських угідь. Підхід «від території» ґрунтується на тому, що така забезпечує сукупність видів мисливських тварин життєвими умовами [9, 10]. Класифікація мисливських угідь здійснюється при цьому за ознаками території. Картосхема мисливських угідь у такому разі - одна для усіх.

При фітоценотичній класифікації мисливських угідь найбільше поширення отримало методичне положення, згідно якого за найменшу таксономічну одиницю береться тип мисливських угідь [9]. При такій

класифікації мисливські угіддя класифікуються за ознаками рослинності, по принципах класифікації рослинних співтовариств (фітоценозів), на підставі геоботанічної або лісової типології.

Прибічники такої класифікації вважають, що оскільки рослинність визначає основні властивості мисливських угідь, їх кормові, захисні умови, то класифікувати угіддя можна і треба за рослинними ознаками. Найменшою і основною таксономічною одиницею такої класифікації є тип мисливських угідь. «Тип угіддя - це ділянки рослинності зі схожими умовами мешкання мисливських тварин (головним чином кормовими і захисними умовами). При однаковій інтенсивності господарського використання ділянки, віднесені до одного типу угіддя, мають однорідний склад і рівну щільність звірів і птахів і вимагають проведення одних і тих же біотехнічних заходів» [10].

Це визначення усунуло похідні тлумачення і забезпечило господарське використання ґрунтованої на ній типології і класифікації в окремих лісових масивах. «Тип лісу - це сукупність ділянок лісу однотипних за складом деревних рослин, за ярусами рослинного покриву та фауні, за комплексом лісорослинних умов, по взаємовідношенню між рослинами і середовищем, по відновних процесах і по напрямку змін в них, а отже, за однакових економічних умов, що вимагають однакових лісогосподарських заходів» [14]. Це визначення цілком влаштовує лісівників нині. З мисливськогосподарської точки зору в ньому абсолютно некоректно використовується поняття фауни. Немає жодного типу лісу зі своєю властивою тільки йому фауною.

Ознаки виділення типів мисливських угідь при такій класифікації - умови місцезростання, склад, вік і повнота лісових насаджень. Геоботаникам і ландшафтознавцям наразі відомо, що рослинність на даний момент часу може бути на значних територіях зовсім не корінна, а псевдокорінна та похідна. Тому без урахування принципів типології лісів за умовами місцезростання [27], що враховують кліматичні і ґрунтові характеристики умов місцезростання, не можна правильно співвіднести ліси з їх умовами зростання. Ієрархічна схема

фітоценотичної класифікації однорядна: типи об'єднуються, відповідно, в групи типів, класи, категорії угідь.

У практиці впорядкування мисливських господарств виробничого і спортивного напрямку досі у більшості застосовується спрощена класифікація мисливських угідь, яку ґрунтується на принципах Д.Н. Данилова, але з більшою мірою генералізації. «Типами» мисливських угідь називаються групи типів (березняки, сосняки, ялинники), класи мисливських угідь, по Д.Н. Данилову, або навіть такі проміжні таксономічні одиниці, як «світлохвойні ліси», «темнохвойні ліси» та ін. [9]. Малиновський А.В. стверджує, що мисливськогосподарська оцінка лісотаксаційних виділів (без їх генералізації) недоцільна, оскільки бракує інформації щодо екології видів тварин [19]. Тому виявилася прийнятнішою типологія Д.Н. Данилова з об'єднанням лісогосподарських виділів в мисливськогосподарські [9]. Така типологія лягла в основу цілого ряду керівництв по впорядкуванню мисливських угідь, даючи поняття таксації, пропонували використати лісогосподарські виділи в мисливському господарстві без генералізації [21, 25]. Типологія мисливських угідь передусім переслідує виділення таких таксономічних одиниць, які під час ведення мисливського господарства мали б реальне значення, могли б об'єктивно оцінюватися для основних видів мисливських тварин при бонітуванні мисливських угідь, плануванні біотехнічних заходів [8, 29, 45].

Підхід «від господарства» припускає класифікацію мисливських угідь за господарськими ознаками (у тому числі по полюванню на певний вид тварин). За такого підходу до класифікації мисливських угідь розуміють під мисливськими угіддями передусім місце здійснення процесу полювання [33, 34]. Тому ділять угіддя на два типи: угіддя виробничого і любительського полювання. Далі ділення ведеться за видами полювання: качині, ондатрові, білячі і ін. В основі диференціації угідь при такій методиці (господарсько-видовій) лежить ділення території на мисливські ділянки, межі яких на місцевості, на думку названих авторів, усвідомлюються мисливцями досить чітко. Формування такого ділення території складалося історично - з чим важко

не погодиться, оцінка бачилася можливою по фактичній здобичі та дослідним даним. Фітоценотична класифікація цими авторами не сприймалася.

Русанов Я.С. пропонував робити оцінку лісових кварталів і егерських ділянок залежно від їх придатності для цілорічного існування того або іншого виду тварин [32]. Підхід «від виду» припускає класифікацію угідь як місць життя окремих видів [40-42]. Карто-схеми мисливських угідь виконуються окремо для кожного виду тварин. Основною територіальною одиницею тут вважається тип місця проживання угруповань тварин, межі якого «визначаються умовами мешкання популяції з урахуванням використовуваних сезонних стацій, комплекс яких представляє територію, необхідну виду впродовж його річного циклу життя» [40, 41]. Він абсолютно правильно визначає істотний недолік фітоценотичної класифікації мисливських угідь: «жоден однорідний тип рослинності не може забезпечити нормальне існування виду впродовж скільки-небудь тривалого періоду, а лише є однією із складових частин життєвого простору його угруповань» [41]. У зв'язку з цим має сенс вказати на ті, що доходять іноді до абсурду спроби штучного ділення тваринного населення. Так при фітоценологічній класифікації мисливських угідь «типам», коли на облікових площах отримують долі особин, що мешкають. Не можна судити при такій класифікації про існування тварин (продуктивності угідь) тільки по їх зустрічах в тих чи інших «типах» або зустрічах їх ознак життєдіяльності. Разом з цим в науковій літературі і практиці представлено розробки з мисливськими угіддями на ландшафтній основі [12, 18, 24]. Так Х.Г. Линг на території Естонії виділяє райони, де ліси і болота займають більше 50% - в райони природних ландшафтів, а з переважанням полів і луків - в райони культурного ландшафту [18]. Кузякин В.А. висловлюється не лише за типологічну, але і за природно-географічну класифікацію, навіть доповнену економічною характеристикою [12]. Власне ландшафтна класифікація мисливських угідь розроблена і запропонована саме В.А. Кузякіним [12, 13]. Класифікація мисливських угідь ведеться на ландшафтній основі в Канаді. Геоморфологічні і геологічні особливості

ландшафтних зон зв'язуються там з ґрунтом, рослинністю, тваринним світом [26].

Доцільно виділити ще ландшафтно-видовий підхід [35] - свого роду синтез підходів «від території» і «від виду». На думку В.А. Кузякина, його зміст близький до принципів ландшафтного розуміння поширення тварин і, відповідно, класифікації мисливських угідь [12].

Це і показала Л.И. Сорокина: «межі місць життя ми проводимо в межах ландшафтних одиниць, що дозволяє встановити природні межі своєрідного комплексу умов, на які реагує вид, і тим самим обмежити екстраполяцію ознак, встановлених при польових обстеженнях на обмеженій ділянці. Виділяючи типи місць життя на ландшафтній, а не на геоботанічній основі, ми тим самим намагаємося підкреслити важливість обліку усіх природних компонентів, тим паче, що вирішальними для тваринних різних видів можуть бути абсолютно різні чинники середовища і в окремих випадках далеко не рослинність» [35].

Існуючий дисонанс у поглядах пояснюється різним тлумаченням суті класифікації мисливських угідь, яку нерідко ототожнюють з бонітуванням мисливських угідь або з класифікацією місць життя окремих видів мисливських тварин. Тим більш, що при підході «від виду» і класифікація місць життя, і бонітування здійснюється одночасно, саме як комплексів лісогосподарських выделов, геоботанічних асоціацій або географічних фацій [16, 17].

Кузякин В.А. вважав, що класифікацію угідь слід проводити на ландшафтній основі, оскільки мисливські угіддя - це ділянки земної поверхні [12]. Правда, сам він залишався прибічником фітоценотичної класифікації мисливських угідь, що теж укладається в рамки підходу «від території». Основою вчення про геосистеми можна вважати ландшафтознавство та біогеоценологію, які підійшли до вивчення природних комплексів з двох сторін – з'ясуванням їх морфологічної структури і функціонування [37].

Саме вчення про геосистеми відрізняється від ландшафтознавства і біогеоценології передусім тим, що надає більше значення в дослідженнях динамічному підходу. За виразом академіка В.Б. Сочави, «центрального

розділом вчення про геосистеми є вивчення динаміки природного середовища, яке відкриває прямі шляхи наукового пізнання впливу людини на структуру і функціонування геосистем, допомагає розкрити механізм антропогенних дій на природу» [36]. Таким чином, підводячи підсумки всьому, що має відношення до типології, класифікації, інвентаризації, картографування і оцінки мисливських угідь, слід зазначити передусім позитивну роль різноманітності методичних підходів в типології і класифікації мисливських угідь. Методичні принципи класифікації укладаються (з деякою долею умовності) в рамки чотирьох підходів: «від території» - фітоценологічна і ландшафтна класифікації; «від господарства» - господарсько-видова класифікація; «від виду» - еколого-популяційна і, нарешті, синтез підходів «від території» і «від виду» - ландшафтно-видова класифікація. Остання вбирає в себе усе раціональне попередніх підходів.

Необхідність розгляду мисливських угідь в двох проекціях - детальною - для цілей полювання і генералізованою - для виділення різнозаселених зон очевидна. Необхідним в поводженні з мисливськими угіддями є застосування як аналізу, так і синтезу. Оцінка мисливських угідь поза сумнівом доцільна тільки в розрізі різнозаселених зон, що виділяються. Початкові матеріали, що детально відображають мисливські угіддя (ландшафтні карти і космічна інформація, геоботанічні описи, дані лісовпорядкування), можуть характеризуватися тільки для окремих видів тварин в сезонному аспекті. Принципи типології (класифікації) і оцінки мисливських угідь повинні спочатку ґрунтуватися на підході «від території» з використанням її ландшафтно-характеристики, що відображає провідні компоненти природного середовища, для забезпечення детального аналізу розміщення, специфіки використання території кожним з видів, що мешкають. На завершальному етапі - синтезі підходів «від території» і «від виду» з елементами підходу «від господарства» для складання видових кадастрів ресурсів тварин.

РОЗДІЛ 2

СТИСЛА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРИТОРІЇ ТА ПРИРОДНИХ УМОВ

2.1. Місцезнаходження і площа мисливського господарства ТОВ МРК «Случ»

Мисливське господарство Товариства з обмеженою відповідальністю Мисливсько-рибальський клуб «Случ» (ТОВ МРК «Случ») розміщене в західній частині Житомирської області на території Нов.-Волинського адміністративного району.

Розподіл площі мисливських угідь по землекористувачах та сільських радах викладено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Розподіл
площі мисливських угідь по землекористувачах та сільських радах [28]**

Назва землекористувача	Назва лісництва	Назва ради	Район	Площа, га	Квартали (виділи)
ДП «Городницьке ЛГ»	Над-случанське	Лучицька	Нов.-Волинський	4 766,8	1-12, 13(1-3, 5-7, 12-47), 14-27, 29-49, 50(1-9, 11-36), 51-54, 55(1-7, 9-13), 56-60
	Липинське	Кленівська		6 526,0	1-61
Разом по господарству				11 292,8	

2.2. Районування

Територія мисливського господарства ТОВ МРК «Случ» знаходиться у Нов.-Волинському адміністративному районі Житомирської області.

Відповідно до фізико-географічного районування, територія господарства відноситься до зони змішаних лісів Українського Полісся [20].

Згідно з комплексним лісогосподарським районуванням, територія мисливських угідь ТОВ МРК «Случ» належить до Центральнополіського округу Українського Полісся [7].

З точки зору геоботанічного районування, регіон проведення досліджень входить до складу Європейської широколистяної області Східноєвропейської провінції Поліської підпровінції Центральнополіського округу дубових, дубово-соснових, дубово-грабових та соснових лісів [6].

Згідно до лісомисливського районування територія мисливських угідь господарства відноситься до Поліської лісомисливської області [21].

2.3. Природно-кліматичні умови

Природно-кліматичні умови господарства часто визначають можливість існування конкретних видів фауни. Поряд з іншими факторами вони можуть мати значний вплив на популяції мисливських тварин – стимулювати їх життєдіяльність та зростання, або навпаки – пригнічувати. Кліматичні умови часто визначають сезонні біоритми тварин: міграції, терміни розмноження, линяння, зміни кормових стацій і інші. Такі показники кліматичних умов, як термін встановлення стійкого снігового покриву, його потужність, глибина промерзання ґрунту, загальна тривалість вегетаційного періоду і деякі інші, можуть мати вирішальний вплив на живлення і навіть на життєздатність тварин.

Територія господарства лежить в умовах помірно континентального клімату зі всіма типовими показниками, які характерні для цього типу [1].

Такі кліматичні показники, як терміни та глибина промерзання, а також розмерзання ґрунту суттєво впливають на особливості харчування, структуру та склад сезонних раціонів багатьох видів мисливської фауни, наприклад – кабана. Найхолоднішому періоду зими, що починається 12-15 грудня властиве стійке промерзання ґрунту, середня глибина якого залежить від висоти снігового

покриву і вологості ґрунту і складає 30-60, а інколи досягає 110 см. Воно триває 30-100 днів, а повне розмерзання ґрунту настає у другій декаді березня [1].

Негативно впливає на умови зимівлі тварин утворення крижаної кірки. Підтвердженням цьому можуть стати випадки загибелі кабанів та козуль у зими 1986 та 1997 рр. Небезпечною вона може бути і для рябчика та куріпки, які можуть ночувати в снігових заметах. Повторюваність притертої крижаної кірки може досягати більш як 75 % від числа років. Льодяна кірка товщиною 3 см і більше трапляється від 25 до 40 % від числа років.

Пануючі протягом року вітри – північно-західні. Сильні вітри частіше бувають у холодну пору року. Величина річної кількості опадів має велике значення для формування рослинності, її видового складу, тому опосередковано може впливати на кормову базу тварин в умовах конкретної екосистеми.

В цілому кліматичні умови сприяють існуванню популяцій більшості мисливських тварин, які складають мисливський фонд ТОВ МРК «Случ».

Сучасний рельєф території господарства представлений слабохвилястою рівниною, яка чергується з болотяними масивами.

Найбільш поширеними на території господарства є дерново–слабопідзолисті, глинисто–піщані, супіщані та піщані з суглинистими прошарками ґрунти. Ґрунтовий поглинаючий комплекс слабо насичений лугами, реакція ґрунтового розчину – кисла (рН складає $3,0 \pm 0,1$).

Ріки у межах угідь ТОВ МРК «Случ» належать басейну р. Дніпро. Найбільшою водною артерією є річка Случ. Також існує досить густа мережа малих річок, струмків та меліоративних каналів.

Ґрунти у межах господарства відносяться до категорії свіжих та вологих. Надмірне зволоження присутнє на 5% площі, вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок. На території мисливських угідь ТОВ МРК «Случ» ґрунтові води залягають на глибині від 0,5 до 4 м.

Болота поширені по всій території господарства.

Водними джерелами у господарстві слугує низка невеликих ставків та заболочених низин, що мають позитивне значення для мешкання та приваблення водних та біляводних мисливських звірів та птахів. Велика протяжність річок, озер і ставків та гідромеліоративних каналів сприяє забезпеченню мисливської фауни природними водопоями.

Річки, невеликі озера та інші природні водойми є місцями виведення і вигодовування молодняка навколоводних тварин (ондатри, норки, видри). Поблизу водойм гніздяться мисливські водоплавні та інші види птахів, у тому числі – денні хижі (орлан білохвіст, скопа, лунь очеретяний).

Район розташування мисливського господарства ТОВ МРК “Случ” характеризується не дуже розвинутою мережею шляхів транспорту загального користування.

Мережа транспортного сполучення в районі досліджень складається із автошляхів Олевськ-Городниця-Нов.-Волинський, Лучиця-Городниця та Перелісок-Городниця.

Крім основних автомобільних шляхів є ґрунтові дороги місцевого значення, які з’єднують лісові урочища з населеними пунктами. Але їх використання не завжди ефективно і залежить від погодних умов і пори року, та ступеню ведення лісгосподарської діяльності, у тому числі – вивезення деревини.

2.4. Організація території господарства

ТОВ МРК «Случ» повинно:

1. Вести свою діяльність строго у відповідності до договору про умови ведення мисливського господарства, не завдаючи шкоди інтересам землекористувачів або власників земель.

2. Організовувати полювання в межах своїх угідь, не порушуючи господарської діяльності підприємств лісового та сільського господарств;

3. Суворо дотримуватися правил протипожежної безпеки при веденні мисливського господарства та полюванні.

Територія мисливських угідь ТОВ МРК «Случ» поділяється на 3 єгерських обходи. Межі єгерських обходів проходять розмежувальним лініям, що чітко визначені в натурі. Середня площа єгерського обходу становить 3 764,3 га (таблиця 2.2.).

Таблиця 2.2

**Розподіл
площі мисливських угідь на єгерські обходи [28]**

Назва землекористувача	Опис мисливських угідь (№ кварталів (виділів), тощо)	Площа, га
Обхід № 1		
ДП “Городницький лісгосп” Липинське л-во	Лісові угіддя кв 1-34	3 560,0
Разом		3 560,0
Обхід № 2		
ДП “Городницький лісгосп” Липинське л-во	Лісові угіддя кв 35-61	2 966,0
Разом		2 966,0
Обхід № 3		
ДП “Городницький лісгосп” Дзержинське л-во	Лісові угіддя кв 1-12, 13(1-3, 5-7, 12-47), 14-27, 29-49, 50(1-9, 11-36), 51-54, 55(1-7, 9-13), 56-60	4 766,8
Разом		4 766,8
Всього по господарству		11 292,8

Загальна площа мисливського господарства становить 11 292,8 га. На час проведення мисливськовпорядних робіт під відтворювальні ділянки відведено 2 475,0 га угідь з кращими кормовими та захисними властивостями, що складає 21,9 % площі угідь. Розміщення та площі відтворювальних ділянок приведено в таблиці 2.3. В мисливському господарстві ТОВ МРК «Случ» є в наявності автомобілі УАЗ та ВАЗ-21212. У даний час кількість єгерських обходів відповідає вимогам Закону України «Про мисливське господарство та полювання», а навантаження угідь на одного єгеря не перевищує вимоги ст. 29 цього Закону (див. табл. 2.2.).

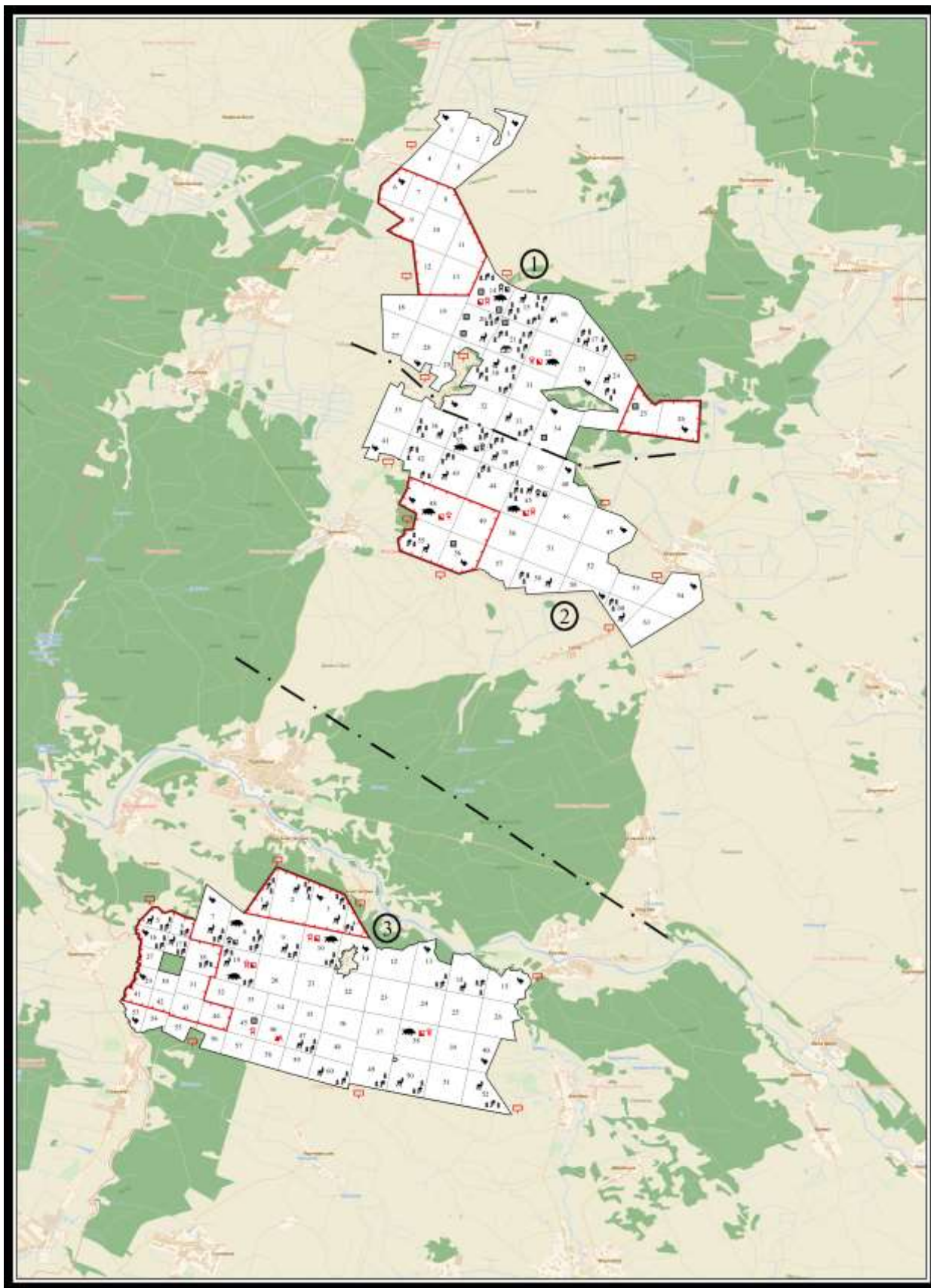

Рис.2.1. Схема розміщення сгєрських обходів та біотехнічних споруд ТОВ МРК «Случ»

Таблиця 2.3

**Розміщення
відтворювальних ділянок в угіддях ТОВ МРК «Случ» [28]**

№ обходу	Назва землекористувача	Назва лісництва	Опис угідь (квартали (виділи)), тощо	Площа, га
1	ДП “Городницький лісгосп”	Липинське	кв 6-13, 25, 26	953,0
Разом по обх №1				953,0
2	ДП “Городницький лісгосп”	Липинське	кв 48, 49, 55, 56	509,0
Разом по обх №2				509,0
3	ДП “Городницький лісгосп”	Дзержинське	кв 1-6, 16-18, 27-31, 41-44	1 013,0
Разом по обх №3				1 013,0
Всього по господарству				2 475,0

Відтворювальні ділянки господарства представлені у таблиці 2.3.

РОЗДІЛ 3

ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ

3.1. Типологія та бонітування мисливських угідь

Для підвищення продуктивності мисливських угідь необхідно спочатку провести інвентаризація наявних біогеоценозів господарства та оцінити їх продуктивність згідно встановлених методик [25].

Тип мисливських угідь виділяють на основні кормових та захисних властивостей для певного виду тварин. Мисливські угіддя можна визначити на основі різних екологічних показників.

Розподіл площ мисливських угідь ТОВ МРК «Случ» за типами, підтипами, видами і їх цінність для основних видів мисливської фауни наведений у таблиці 3.1. та рис 3.1.

Таблиця 3.1.

**Розподіл площі мисливського господарства
ТОВ МРК «Случ» за типами мисливських угідь [28]**

Тип мисливських угідь	Площа	
	га	%
Хвойний ліс	2 866,8	25,4
Листяний ліс	5 772,6	51,1
Змішаний ліс	1 759,3	15,6
Орні землі	27,2	0,2
Луки	188,9	1,7
Болота	474,7	4,2
Водойми	13,6	0,1
Разом	11 103,1	98,3
Інші землі	189,7	1,7
Всього	11 292,8	100,0

На території господарства виділяють 8 типів мисливських угідь серед яких переважає листяний ліс (5 772,6 га , або 51,1%).

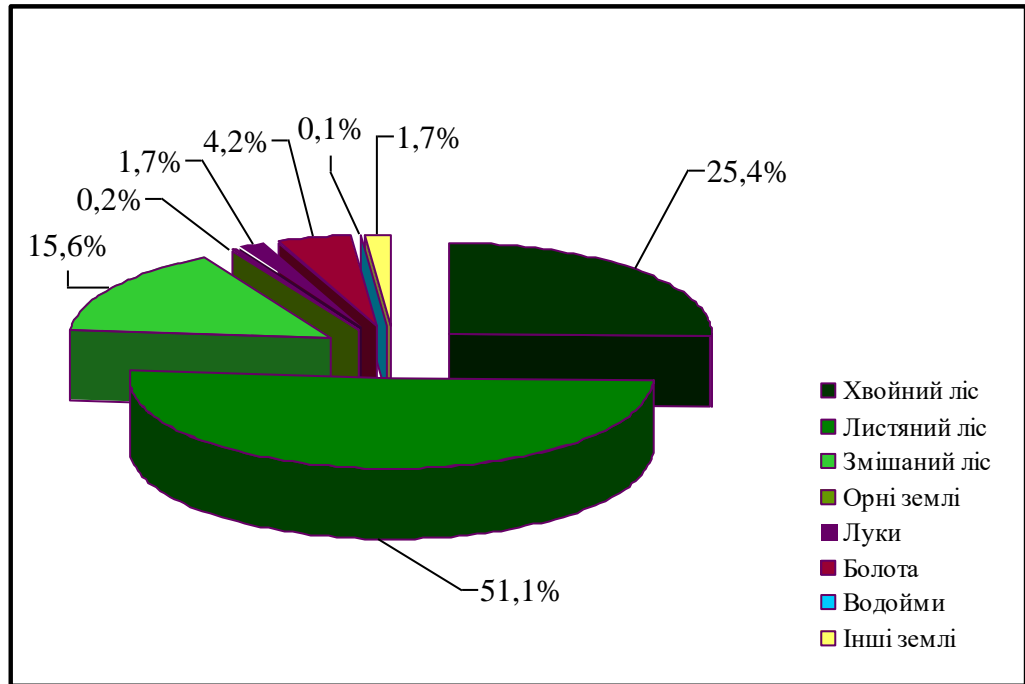

Рис. 3.1. Діаграма розподілу площі за типами мисливських угідь.

Комплексне ведення лісового та мисливського господарства [15] спонукає до розвитку обох напрямків господарювання на основі невиснажливого та дбайливого ставлення до всіх компонентів лісових біогеоценозів [22, 23]. Незважаючи на це, мисливська фауна в господарстві завдає значної шкоди лісовим насадженням та сільськогосподарським культурам, вступаючи у протиріччя з лісовим та сільським господарством. Щоб мінімізувати заподіяну шкоду лісовим насадженням визначається оптимальна щільність певного виду тварин, шляхом встановлення ступеня придатності цієї території життєвим вимогам окремих видів мисливської фауни з подальшим встановленням допустимої чисельності виду на одиницю площі [39, 44]. У таблиці 3.2 представлені результати бонітування мисливських угідь ТОВ МРК «Случ» для основних видів мисливської фауни згідно Настанови з упорядкування мисливських угідь (2002) [25].

Найбільш придатні мисливські угіддя господарства для лося (*Alces alces* Linnaeus, 1758). Розрахунковий клас бонітету становить 2,11. Найгірші угіддя для куниці (*Martes martes* Linnaeus, 1758) – 3,93. Збільшення чисельності тварин до оптимально можливих показників є ключовим завданням

мисливського господарства. Перевищення оптимального рівня чисельності тварин недопустиме, оскільки воно призводить до виснаження кормової бази та деградації лісових насаджень [11].

Таблиця 3.2

Категорії цінності угідь для основних видів мисливської фауни [11]

Види тварин	Площа, га	Довжина берегової лінії для бобра, км	Розподіл угідь по площі за продуктивністю, %					Клас бонітету
			I	II	III	IV	V	
<i>Alces alces</i>	11103,1	-	41,5	27,1	17,9	6,5	7,1	2,11
<i>Cervus elaphus</i>	4670,8	-	1,3	64,5	23,5	4,5	6,1	2,50
<i>Capreolus capreolus</i>	11103,1	-	3,0	47,9	34,1	11,1	3,8	2,65
<i>Sus scrofa</i>	11103,1	-	7,9	34,7	20,3	37,0	0,1	2,87
<i>Lepus europaeus</i>	11103,1	-	14,2	29,3	20,3	30,6	5,6	2,84
<i>Martes martes</i>	9337,3	-			25,9	55,6	18,5	3,93
<i>Ondatra zibethicus</i>	53,3	-	14,7	55,0	30,4			2,28
<i>Castor fiber</i>	-	53,8	11,3	21,6	67,1			2,56

Найбільша оптимальна чисельність серед мисливських тварин у господарстві становить 182 особини козулі європейської (*Capreolus capreolus* Linnaeus, 1758) та 127 особин бобра річкового (*Castor fiber* Linnaeus, 1758). Допустиме існування і значної популяції *Alces alces* – 41 особина [11]. За основу розрахунків брали методичні рекомендації щодо оптимальної щільності відповідно до середніх класів бонітету мисливських угідь та природних зон [25] (табл. 3.2.).

В межах території ТОВ МРК «Случ» наявні середньобонітетні угіддя для *Alces alces*, оленя благородного (*Cervus elaphus* Linnaeus, 1758), *Capreolus capreolus* та кабана дикого (*Sus scrofa* Linnaeus, 1758). Завдяки грамотно

проведеним біотехнічним заходам, у господарстві вдається підтримувати чисельність згаданих видів на рівні достатньому для проведення повноцінного полювання [11].

Таблиця 3.2.

Площі угідь придатних для існування мисливських тварин [11]

Види мисливських тварин	Стація перебування		Середній бонітет	Оптимальна щільність, гол	Оптимальна чисельність, гол	Мінімальна щільність на 1 тис.га угідь	Мінімальна чисельність, гол
	од. вим	к-сть					
<i>Alces alces</i>	тис.га	7,2	2,4	5,7	41	2,3	17
<i>Cervus elaphus</i>	тис.га	3,6	3,0	5,8	21	3,6	13
<i>Capreolus capreolus</i>	тис.га	9,6	3,1	19,0	182	8,5	82
<i>Sus scrofa</i>	тис.га	11,0	3,0	4,0	44	3,0	33
<i>Lepus europaeus</i>	тис.га	3,3	3,3	20,0	66	15,0	50
<i>Martes martes</i>	тис.га	7,6	4,0	3,0	23	3,0	23
<i>Castor fiber</i>	км	58,1	2,5	2,2	127	1,3	76
<i>Ondatra zibethicus</i>	га	53,3	2,3	1,1	61	1,0	53
<i>Anas platyrhynchos</i>	га	83,4	1,1	2,2	184	0,1	8

Розподіл мисливських угідь ТОВ МРК «Случ» за бонітетами та розрахунок середнього бонітету для основних видів мисливських тварин представлено у серії таблиць А.3-А.8. (Додатки).

3.2. Оцінка впливу чинників на стан мисливських тварин в угідях ТОВ МРК «Случ»

Продуктивність мисливських угідь динамічно залежить від чинників, які змінюються у часі та просторі. Для раціонального використання всієї сукупності мисливського потенціалу господарства користувачами мисливських

угідь щорічно враховуються усі чинники впливу при складанні проекту експлуатації мисливських тварин. Розрахунок середнього класу бонітету ведеться для кожного виду мисливських тварин з обов'язковою корекцією на періодично діючі чинники [30]. Для цього оцінюють дію всіх чинників для умов мисливського господарства згідно нормативних матеріалів [25].

Таким чином враховуючи додаткові чинники впливу на продуктивність мисливських угідь ми можемо стверджувати про погіршення показників бонітету мисливських угідь. Так зокрема розрахунковий бонітет для *Alces alces* знизився із 2,11 до 2,40, а для *Capreolus capreolus* – з 2,65 до 3,10 [30].

Чисельність основних видів мисливських тварин в угіддях ТОВ МРК «Случ» (за даними обліку 2020 р.) прийнята для розрахунків приведена в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

**Прийнята
для розрахунків чисельність основних видів мисливських тварин
в угіддях ТОВ МРК «Случ»**

Основні види мисливських тварин								
<i>Alces alces</i>	<i>Cervus elaphus</i>	<i>Capreolus capreolus</i>	<i>Sus scrofa</i>	<i>Lepus europaeus</i>	<i>Martes martes</i>	<i>Castor fiber</i>	<i>Ondatra zibethicus</i>	<i>Anas platyrhynchos</i>
38	24	188	46	80	45	99	46	210

3.3. Біотехнічні заходи

3.3.1. Запроектовані біотехнічні заходи.

Для підтримання життєдіяльності популяцій мисливських тварин існує дві групи біотехнічних заходів

Для покращення кормових та захисних умов мисливських угідь протягом багатьох років за нормами створюють кормові поля та захисні ремізи.

Фото 3.1. Стан насаджень у місці з інтенсивним впливом мисливської фауни

При закладці кормових полів необхідно планувати використання асортименту багаторічних видів рослин, які не потребують щорічних складних агротехнічних робіт. Слід враховувати розміщення місць концентрації мисливських тварин та можливість їх охорони від браконьєрів. Кормові поля необхідно розміщувати в стороні від доріг загального користування.

Основними заходами підтримки популяції для козулі є створення кормових полів, плантацій та реміз. Назва реміза походить від французького *remise*, одне із значень якого – місце, кущі, де ховається дичина.

Площі кормових полів мають бути невеликими, розміщеними рівномірно по всій території господарства. При закладці кормових полів необхідно планувати використання асортименту різних видів трав. Площі кормових полів мають бути невеликими, розміщеними рівномірно по всій території господарства. Для підвищення кормової цінності угідь не менше як 5% території господарства повинні складати кормові ремізи. Для цього треба використовувати дві групи культур: культури, які вирощуються лише для

мисливських тварин і звичайні сільськогосподарські культури, які згодуються тваринам на корені без збору.

Фото 3.2. Підгодівля козулі європейської

Створення таких реміз можна також проводити на площі колишніх пасовищ низької продуктивності та лісових галявинах. Для козулі на кормових полях рекомендується вирощувати соняшник бульбистий (*Helianthus tuberosus* L.), овес посівний, суміші вівса посівного і гороху посівного (*Pisum sativum* L.), віки посівного (*Vicia sativa* L.) з горохом посівним, кукурудзу звичайну (*Zea mays* L.), жито посівне (*Secale cereale* L.) з залишенням на корені частини з них. З трав'яних рослин можна використовувати райграс високий (*Arrhenatherum elatius* (L.) J.), тимофіївку лучну (*Phleum pratensis* L.), еспарцет виколистий (*Onobrychis viciifolia* Scop.).

Для підвищення кормової ємності стиглих та середньовікових соснових насаджень та перерозподілу щільності козулі в угіддях у зимовий період пропонуємо створення заростей бруслини європейської, свидини кров'яної та

глоду одноматочкового. На нашу думку хороші результати може дати створення таких кормових ремізів у середньовікових соснових насадженнях з прогалинами. Також в цих типах лісорослинних умов слід створювати умови для проростання ожинників.

Розрахунок площ кормових та захисних ремізів проводять згідно рекомендованих норм з урахуванням загальної площі мисливського господарства. Норми та розрахункова площа кормових і захисних реміз та фактична площа захисних реміз приведена в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

**Розрахунок
площ кормових та захисних ремізів [31]**

Тип і підтип мисливських угідь	Площа, тис.га	Норма створення корм. ремізів, га/1000 га	Норма створення захисн. ремізів, га/1000 га	Розрахункова площа кормових ремізів, га	Розрахункова площа захисних ремізів, га
1	2	3	4	5	6
Хвойні насадження					
Молодняки 1 групи віку	424,3	2,0	-	0,8	-
Молодняки 2 групи віку та середньовікові насадж.	974,6	2,5	5,0	2,4	4,9
Пристигаючі, стиглі та перестійні насадження	1467,9	1,5	3,5	2,2	5,1
Разом	2866,8	-	-	5,5	10,0
Листяні насадження					
Молодняки 1 групи віку	837,5	1,0	-	0,8	-
Молодняки 2 групи віку та середньовікові насадж.	3550,8	1,0	4,5	3,6	16,0
Пристигаючі, стиглі та перестійні насадження	1384,3	0,5	3,5	0,7	4,8
Разом	5772,6	-	-	5,1	20,8
Змішані насадження					
Молодняки 1 групи віку	333,0	1,0	-	0,3	-
Молодняки 2 групи віку та середньовікові насадж.	777,1	1,5	5,0	1,2	3,9
Пристигаючі, стиглі та перестійні насадження	649,2	1,0	3,5	0,6	2,3
Разом	1759,3	-	-	2,1	6,2
Всього	10398,7	-	-	12,7	37,0

З'ясовано, що обсяги біотехнічних заходів у господарстві, спрямованих на підвищення чисельності *Sus scrofa* є достатніми. Вони включають

підтримання у належному стані: солонців – 26 шт.; підгодівельних майданчиків – 7 шт.; реміз і кормових полів – 21,2 га. Взимку проводять підгодівлю у наступних обсягах: сінажу (силосу) – 1840 кг; зернових відходів – 1380 кг; кукурудзи в качанах – 3680 кг; картоплі – 4600 [31] згідно встановлених норм [25].

У ТОВ МРК «Случ» планують створити додаткові площі захисних та кормових реміз по берегах балок і річкових долин, тобто на непридатних для сільського господарства землях довівши їх загальну площу у господарстві до 49,7 га [31].

На Поліссі часто немає потреби у створенні повнокомпонентних реміз. Покращити захисні умови території тут можливо порівняно не складними біотехнічними заходами: збереження підліску, куртин дерев і дерев з дуплами; загущеними посадками; висаджуванням густокронних порід, колючих кущів; влаштуванням штучних укриттів. При несучільних рубаннях лісу формують ремізні ділянки – загущені деревостани з підліском (зімкнутість не вище 0,7), площею не менше 0,25 га та загущені узлісся.

Для *Lepus europaeus* та тетерука (*Lyrurus tetrix* Linnaeus, 1758) ефективними можуть бути «мікроремізи»: берези чи осики підрубують так, щоб вони падали перпендикулярно, дерево до дерева і утворили зімкнутий чотирикутник. Зимом у середині такої мікроремізи викладають корм.

Крім біотехнічних заходів з метою підвищення чисельності ратичних тварин у господарстві необхідно на території ТОВ МРК «Случ» посилити охоронні заходи, спрямовані на боротьбу з незаконним здобуванням дичини.

3.3.2. Визначення необхідної кількості кормів та біотехнічних споруд

Звичайно, захистити тварин від несприятливих явищ неможливо, але при раціональному, але створити максимально комфортні умови можливо. Кількість та склад кормів повинні відповідати фізіологічним потребам тварин. Перелік кормів може бути змінений користувачами мисливських угідь в залежності від лісомисливського районування та кліматичних умов, але норм

заготівлі, які наведені у таблиці, слід дотримуватись при проектуванні підгодівлі мисливських тварин. Рекомендовані обсяги заготівлі представлено у табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Рекомендовані норми заготівлі кормів на зимовий період, необхідних для підтримання розрахункової кількості основних видів мисливської фауни

Види мисливської фауни	Оптимальна чисельність	Види кормів									
		Сіно, кг		Зерно, кг		Силос сінаж, кг		Коренеплоди, кг		Сіль, кг	
		норма	обсяги	норма	обсяги	норма	обсяги	норма	обсяги	норма	обсяги
<i>Alces alces</i>	41	-	-	-	-	-	-	-	-	2	82
<i>Cervus elaphus</i>	21	40	840	20	420	30	630	60	1260	1,5	31,5
<i>Capreolus capreolus</i>	182	10	1820	15	2730	10	1820	30	5460	1	182
<i>Sus scrofa</i>	44	-	-	30	1320	40	1760	100	4400	1	44
<i>Lepus europaeus</i>	66	1	66	-	-	2	132	2	132	0,5	93
Разом:			2726		4470		4342		11252		372,5

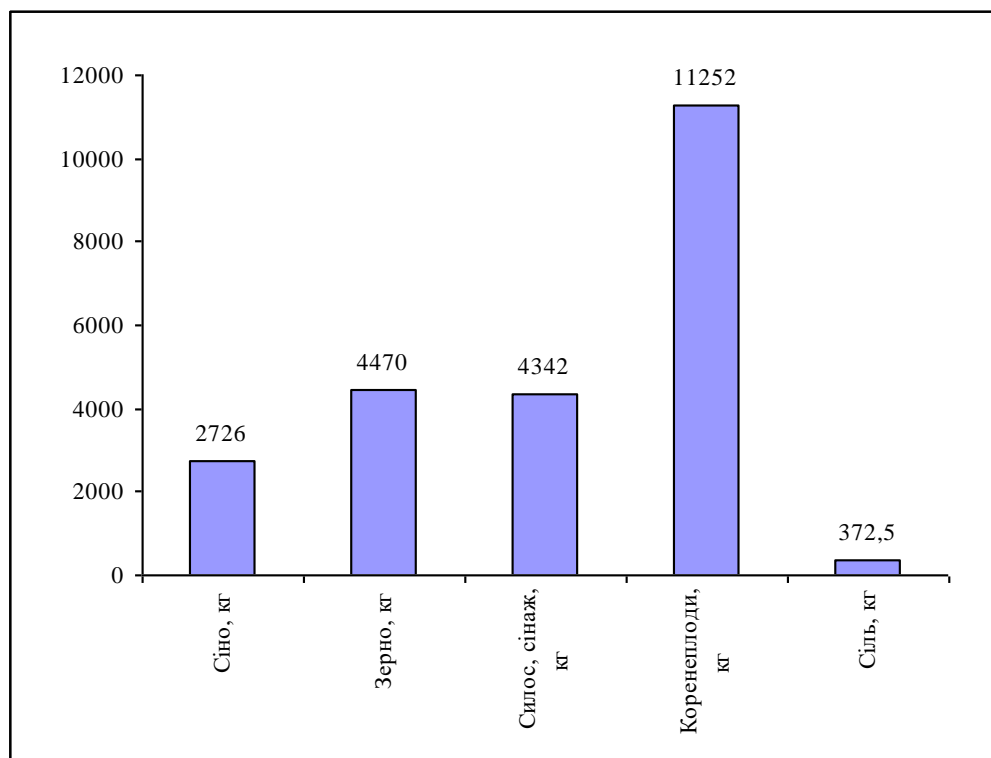

Рис. 3.2. Обсяги заготівлі кормів.

Таблиця 3.6

Обсяги заготівлі кормів на найближчі три роки для основних видів мисливських тварин

Види тварин	Види кормів	Од. вим	Норми заготівлі на 1 голову	Роки					
				2021		2022		2023	
				К-сть тварин	Обсяги	К-сть тварин	Обсяги	К-сть тварин	Обсяги
<i>Alces alces</i>	Сіль	кг	2	38	76	41	82	42	84
<i>Cervus elaphus</i>	Сіно лісове, вікове, віко-овсяне	кг	40	24	960	25	1000	26	1040
	Сінаж (силос)	кг	30		720		750		780
	Пучки із листяних порід	шт.	50		1200		1250		1300
	Зерно, комбікорм, зерновідходи, жолуді	кг	20		480		500		520
<i>Cervus elaphus</i>	Кукурудза в качанах	кг	40	24	960	25	1000	26	1040
	Коренеплоди	кг	60		1440		1500		1560
	Сіль	кг	1,5		36		37,5		39
<i>Capreolus capreolus</i>	Сіно лісове, вікове, віко-овсяне	кг	10	188	1880	194	1940	196	1960
	Сінаж (силос)	кг	10		1880		1940		1960
	Пучки із листяних порід	шт.	20		3760		3880		3920
	Зерно, комбікорм, зерновідходи, жолуді	кг	15		2820		2910		2940
	Кукурудза в качанах	кг	20		3760		3880		3920
	Коренеплоди	кг	30		5640		5820		5880
	Сіль	кг	1		188		194		196
<i>Sus scrofa</i>	Сінаж (силос)	кг	40	46	1840	51	2040	56	2240
	Зерно, комбікорм, зерновідходи, жолуді	кг	30		1380		1530		1680
	Кукурудза в качанах	кг	80		3680		4080		4480
	Коренеплоди	кг	100		4600		5100		5600
	Сіль	кг	1		46		51		56
<i>Lepus europaeus</i>	Сіно лісове, вікове, віко-овсяне	кг	1	80	80	82	82	83	83
	Сінаж (силос)	кг	2		160		164		166
	Снопки зернові	шт.	5		400		410		415
	Кукурудза в качанах	кг	2		160		164		166
	Коренеплоди	кг	2		160		164		166
	Сіль	кг	0,5		40		41		42
Разом	Сіно лісове, вікове, віко-овсяне	кг	-		2920		3022		3083
	Сінаж (силос)	кг	-		2760		2854		2906
	Пучки із листяних порід	шт.	-		4960		5130		5220
	Снопки зернові	шт.	-		400		410		415
	Зерно, комбікорм, зерновідходи, жолуді	кг	-		4680		4940		5140
	Кукурудза в качанах	кг	-		8560		9124		9606
	Коренеплоди	кг	-		11840		12584		13206
	Сіль	кг	-		386		406		417

Примітка: Кількість поголів'я тварин по роках розрахована з врахуванням приросту та обсягів експлуатації. Про те обсяги заготівлі кормів можуть змінюватись в залежності від поголів'я відповідно до норм.

Необхідну кількість біотехнічних споруд визначають згідно норм, а обсяги біотехнічних споруд в угіддях ТОВ МРК «Случ» для підтримання оптимальної кількості мисливських тварин вказані в таблиці 3.6.

Обсяг заготівлі кормів необхідних для підгодівлі тварин в угіддях ТОВ МРК «Случ» на найближчі три роки вказаний в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Найменування та обсяги біотехнічних споруд

Види мисливської фауни	Оптимальна чисельність	Біотехнічні споруди									
		годівниці		солонці		штучні водопої		підгодівельні майданчики		штучні гнізда	
		норм	обсяги	норма	обсяги	норма	обсяги	норма	обсяги	норма	обсяги
<i>Alces alces</i>	41	-	-	2(10)	8	-	-	-	-	-	-
<i>Cervus elaphus</i>	21	1(10)	2	1(10)	2	1(10)	2	-	-	-	-
<i>Capreolus capreolus</i>	182	1(20)	9	1(20)	9	1(20)	9	-	-	-	-
<i>Sus scrofa</i>	44	-	-	1(10)	4	1(10)	4	1(10)	4	-	-
<i>Lepus europaeus</i>	66	-	-	1/20	3	-	-	1(20)	3	-	-
Качки	184	1(25)	7	-	-	-	-	-	-	1(10)	11
Разом:			18*		26*		15*		7*		11

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

У роботі проаналізовано сучасний стан ведення мисливського господарства в умовах ТОВ МРК «Случ». Отримані результати досліджень дають нам підстави зробити наступні висновки і узагальнення.

За типами мисливських угідь територія ТОВ МРК «Случ» є придатною для проживання *Alces alces*, *Cervus elaphus*, *Capreolus capreolus*, *Sus scrofa*, *Lepus europaeus*, *Castor fiber* та інших мисливських звірів і птахів. У господарстві листяний ліс займає площу 5751,8 га, хвойний ліс - площу 2846,8 га, а змішаний - 1759,3 га.

Угіддя господарства є придатними для проживання основних мисливських тварин. Середній розрахунковий клас бонітету по господарству коливається від 2,11 (для *Alces alces*) до 2,84 (для *Lepus europaeus*), а з урахуванням поправочного показника відповідно 2,4 та 3,3.

В цілому, мисливські угіддя ТОВ МРК «Случ» характеризуються більш менш задовільними захисними та кормовими властивостями для мисливських звірів і птахів.

Проведені за нашою участю обліки мисливських тварин на території ТОВ МРК «Случ» показали наявність значної кількості мисливських тварин на території господарства, а інвентаризація мисливських угідь показала значні перспективи до подальшого зростання продуктивності мисливських угідь. Територія господарства придатна до ведення мисливського господарства на *Alces alces*, *Cervus elaphus*, *Capreolus capreolus*, *Sus scrofa*, *Lepus europaeus*, *Castor fiber*.

Проте власникам угідь слід приділити особливу увагу ветеринарно-санітарному стану території, оскільки у регіоні частішали випадки захворювання на сказ. Особливо слід приділити увагу охороні мисливських угідь від проявів незаконного полювання.

У ТОВ МРК «Случ» є можливим залучення інвестицій для переходу ведення мисливського господарства на більш якісний рівень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР / Под ред. А. С. Харченка. Москва, 1978. 184 с.
2. Бондаренко В. Д. Біотехнія : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] Львів, 1998. Ч. 1. 260 с.
3. Бондаренко В. Д. Біотехнія : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] Львів, 2002. Ч. 2. 352 с.
4. Бондаренко В.Д, Хоєцький П.Б. Про стан та стратегію відтворення популяції великих ссавців. *Науковий вісник: Охорона біорізноманіття: теоретичні та практичні аспекти.*, 2000, вип. 10.3. С. 298-303.
5. Бондаренко В.Д., Чернявський М.В., Хоєцький П.Б., Литвиненко О.М. Засади лісової типології в мисливськогосподарській та біотехнічній діяльності. *Науковий вісник: Лісівницькі дослідження в Україні (VI-і Погребняківські читання)*. Збірник науково-технічних праць. Львів, 2000, вип. 10.4. С. 198-209.
6. Брадіс Є. М., Андрієнко Т.Л. Поліська підпровінція. Геоботанічне районування Української РСР. К., 1977. С. 73–131.
7. Генсирук С. А. Леса Украины. Москва, 1975. – 280 с.
8. Глушков В.М. Управление популяциями охотничьих животных / В.М. Глушков, Н.Н. Граков, И.С. Козловский, В.В. Колесников, В.И. Машкин, В.Н. Пиминов, В.Г. Сафронов, А.А. Сеницын, Л.М. Шиляева. Киров, 1999. – С. 212.
9. Данилов Д.Н. Охотничьи угодья СССР. – М.: Центросоюз, 1960. 284 с.
10. Данилов Д.Н., Русанов Я.С. и др. Основы охотустройства / под ред. Д.Н.Данилова – М.:Лесн. пром-сть., 1966. 332 с.
11. Кратюк О.Л., Романчук С.П. Продуктивність мисливських угідь ТОВ «Мисливсько-рибальський клуб «Случ». *Наукові читання – 2020.* –

Житомир: Житомирський національний агроекологічний університет, 2020. – С. 46-47.

12. Кузякин В.А. Охотничья таксация. – М.: Лесная промышленность. 1979. 200 с.

13. Кузякин В.А. Современные проблемы охотничьего ресурсоведения. Методы охотничьего ресурсоведения. Тр. ЦНИЛ Главохоты РСФСР. - М.: Лесная промышленность, 1981. С. 7-24.

14. Лісівництво. Термінологічний словник. – Львів: НЛТУУ, 2006. 84 с.

15. Лісовий кодекс. Лісовий і мисливський журнал. 2006. № 2. С. 1-15.

16. Леонтьев Д.Ф. Эколого-популяционные основы охотничьего ресурсоведения // Вопросы прикладной экологии (природопользования), охотоведения и звероводства: Материалы научной конференции, посвященной 75-летию ВНИИОЗ. – Киров, 1997. С.154.

17. Леонтьев Д.Ф. К совершенствованию учетов численности промысловых млекопитающих с использованием учения о геосистемах. *Териологические исследования*. Вып. 1. Спб, 2002а. С. 143–147.

18. Линг Х.И. Предварительное районирование и бонитировка охотничьих угодий Эстонской ССР. *Тезисы третьего Всесоюзного совещания по зоогеографии суши*. Ташкент, 1963. С. 172–173.

19. Малиновський А.В. Оценка охотничьих угодий. *Охота и охотничье хозяйство*. 1964. № 5. С. 7–8.

20. Маринич А. М., Пащенко В. М., Шищенко П. Г. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование. К. : Наук. думка, 1985. 224 с.

21. Мисливствознавство : [навч. посіб.] / В. Д. Бондаренко, І. В. Делеган, К. А. Татаринів та ін. ; відп. ред. В. Д. Бондаренко. К. : РНМК ВО, 1993. 200 с.

22. Муравйов Ю.В. Планування мисливськогосподарської діяльності як інструмент реалізації екологічної та лісової політик. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2006, т. 16, № 2. С. 38–41.

23. Муравйов Ю.В., Хоєцький П.Б. Аналіз ведення мисливського господарства та шляхи підвищення його ефективності. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011, т. 21, № 1. С. 23–29.
24. Назаров А.А. О ландшафтной основе хозяйственной продуктивности охотничьих угодий. *Всесоюзное научно-производственное совещание по экономике и организации охотничьего хозяйства СССР*. - Киров, 1973. С. 220-222.
25. Настанови з упорядкування мисливських угідь. Київ, 2002. 114 с.
26. Перрет Н.Г. Оценка охотничьих угодий в Канаде. *Труды IX Международного конгресса биологов-охотоведов*. - М., 1970. С. 47-51.
27. Погребняк П.С. Основы лесной типологии. – К.: Изд-во АН УССР, 1959. 456 с.
28. Проект організації та розвитку мисливського господарства ТОВ МРК «Случ». Житомир, 2017. 269 с.
29. Раціональне ведення мисливського господарства / Рудишин М.П. та ін. - Львів, 1987. 182 с.
30. Романчук С.П. Оцінка впливу різноманітних чинників на стан популяцій мисливських тварин в угіддях ТОВ «Мисливсько-рибальський клуб «Случ». *Проблеми ведення та експлуатації лісових і мисливських ресурсів: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої пам'яті професора А.І. Гузія*. (Житомир, 25 вересня 2020 р.). Житомир, 2020. С. 147-148.
31. Романчук С.П. Біотехнічні заходи з підвищення продуктивності мисливських угідь для кабана дикого в умовах ТОВ «Мисливсько-рибальський клуб «Случ». *Перспективи розвитку лісового та садово-паркового господарства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. (м. Умань, 20-21 жовтня 2020 р.). Умань, 2020. С. 90-92.
32. Русанов Я.С. Места естественной концентрации охотничьих животных. *Вопросы лесного охотоведения: Научн. труды ВНИИЛМ*. - Пушкино, 1964. С. 41-43.

33. Скалон В.Н., Скалон Н.Н. Нерешенные вопросы охотустройства и организации охотничьего хозяйства // Совершенствовать методы ведения лесного и охотничьего хозяйства. - Иркутск, 1960. - с. 73-88.
34. Скалон В.Н., Красный Н.М. Охотничьи угодья, их классификация и оценка. *Вопросы производственного охотоведения Сибири и Дальнего Востока.* - Иркутск: ИСХИ, 1970. С. 207-213.
35. Сорокина Л.И. Типы местообитаний промысловых животных в географическом аспекте. *Естественная производительность и продуктивность охотничьих угодий СССР.* Ч. 1. - Киров, 1969. - с.101-103.
36. Сочава В.Б. Введение в учение о геосистемах. - Новосибирск: Наука, 1978. 319 с.
37. Сукачев В.Н. Основы лесной типологии и биогеоценологии. – Л.: Наука, 1972. Т. 3. 543 с.
38. Турчак Ф. Н., Ткаченко А. А., Шейгас И. Н. Комплексное ведение лесного и охотничьего хозяйства — основа сохранения лесной фауны. *Тез. докл. респ. науч-техн. конф.* Львов, 1986. С. 196-198.
39. Турчак Ф.М., Шейгас І.М.,Ткаченко О.О. Рекомендації ї визначення фактичної оптимальної кількості копитних у Поліссі України. *Збірник рекомендацій з лісового господарства та захисного лісорозведення.* Харків, 1993 - с. 37-73.
40. Шило А.А. Качественная оценка отдельных типов местообитаний тетеревиных птиц в Обь-Енисейском междуречье. *Ресурсы тетеревиных птиц СССР.* - М., 1968. С. 82-84.
41. Шило А.А. Экологические основы качественного анализа среды обитания промысловых животных. *Естественная производительность и продуктивность охотничьих угодий СССР.* Ч. 1. - Киров, 1969. С. 88-91.
42. Шило А.А. Качественная оценка охотничьих угодий и проблема местообитаний популяций животных. *Тр. Биолог. ин-та СО АН СССР.* Т. 37. - Новосибирск, 1980.
43. Юргенсон П.Б. Охотничьи птицы и звери. – Москва, 1968. 308 с.

44. Юргенсон П. О кормовой емкости угодий. *Охота и охотничье хозяйство*. 1969. №6. С. 22-23.
45. Юргенсон П.Б. Биологические основы охотничьего хозяйства в лесах. Москва, 1973. 176 с.